

drs. Coby van der Neut

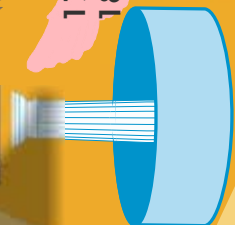
TOPkl[▲]ssers

Antwoordenboek

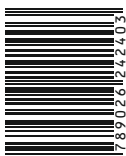
cultuur

deel 2

1700 - 1800
1800 - 1900

ISBN 978 90 262 4240 3

TOPkl[▲]ssers

cultuur

deel 2

1700 - 1800
1800 - 1900

Antwoordenboek

Auteur

drs. Coby van der Neut

Bekadidact .....

Inleiding voor de leerkracht

Topklassers Cultuur wil zelfstandige leerlingen, voor wie de basisleerstof niet meer uitdagend genoeg is, een uitbreiding en een alternatief aanreiken.

Topklassers Cultuur biedt interessante, verdiepende en uitdagende onderwerpen met vragen, waarvan de antwoorden in de bibliotheek of op internet opgezocht moeten worden.

De items zijn zo samengesteld, dat veel cultuurgebieden gecombineerd worden.

Elk onderwerp begint met een inleidend leesstukje.

De leerling kan daarna aan de hand van gerichte startvragen en aanwijzingen zijn weg zoeken in de wereld van kunst, geschiedenis, religie en maatschappij/maatschappelijke stromingen.

Het is de bedoeling dat de geïnteresseerde leerling de items in het werkboek zelfstandig (individueel of met anderen) gaat verwerken.

De zoektocht naar de juiste antwoorden kan heel gevarieerd worden opgezet en uitgewerkt. Het is daarom belangrijk dat de leerling heel nauwkeurig een logboek bijhoudt. Zo wordt voorkomen dat hetzelfde werk meerdere keren wordt gedaan.

Niet het 'stampen van feiten' is het hoofddoel, maar het leren om zelf te oordelen en zich een beeld te vormen van de opgezochte feiten en meningen.

Afhankelijk van het gekozen onderwerp kan het eindresultaat als schriftelijk werkstuk, als creatieve opdracht, of als geheugensteun voor een spreekbeurt worden opgezet.

Vormgeving en lay-out

Kre-add/Marcel Westervoorde, Alphen a/d Rijn

Eerste druk, eerste oplage 2008

© 2008 Uitgeverij Bekadidact, Baarn

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 262 4240 3

Topklassers Cultuur heeft in dit tweede deel van de serie twee tijdvakken gecombineerd:

1. Tijd van pruiken en revoluties (1700-1800)
2. Tijd van burgers en stoommachines (1800-1900).

De geselecteerde onderwerpen voor dit eerste werkboekje zijn in het onderstaande schema gerangschikt naar kennisgebied en tijdperk.

Kennisgebied	1700 - 1800	1800 - 1900
Religie	17. Engelen 22. Zondvloed-verhalen	4. Lucifer 13. Zouaven en Zwitserse Garde
Kunst	14. Indigo 16. Hofleven 18. Neoclassicisme	1. Pointillisme 3. Gustave Doré 7. Panorama 9. Spot en satire
Geschiedenis	15. Plantage Alkmaar 19. Spinning Jenny 21. Moai	11. Code Napoleon 12. Marmontberg 20. Foeriérisme
Maatschappij/ maatschappelijke stromingen	8. Naturalia 10. 4711	2. Dorothea en Aletta 5. Wonderkinderen 6. Jeugdliteratuur

Uitvinder van de fotografie is onder andere de Fransman Daguerre. Hij ontwikkelde een systeem met zilverjodide. De Engelsman Fox Talbot was de eerste die in 1834 een methode ontwikkelde om papier lichtgevoelig te maken.

Het oog is eigenlijk een grote glazen bol, die uit een hoornvlies, een lens en een netvlies bestaat. In het netvlies worden de lichtprikkels omgezet in elektrische signalen en via de oogzenuw doorgegeven aan de hersenen.

Het Franse woord voor punt is *point*.

Primaire kleuren zijn rood, blauw en geel. Ze kunnen niet door mengen van andere kleuren worden verkregen.

Secundaire kleuren zijn de kleuren die je krijgt als je twee primaire kleuren mengt. Geel en blauw geeft groen, geel en rood wordt oranje, rood en blauw wordt paars. Je kunt door de hoeveelheid primaire kleuren aan te passen al heel veel tinten oranje, paars en groen maken.

De complementaire kleuren staan tegenover elkaar in de kleurencirkel: rood tegenover groen, geel tegenover paars en blauw tegenover oranje.

Een contrast is een grote tegenstelling, twee heel verschillende zaken. Een kleurcontrast kan zijn donker – licht, primair – secundair, warm – koud, primair – complementair.

Warme kleuren zijn de roodachtigen, de koude kleuren zijn de groenen en blauwen.

Het belangrijkste schilderij van Seurat uit 1866 heet *Un dimanche après-midi à l'île de la Grande Jatte*. Het speelt zich af op een eilandje in Parijs.

Camille Pissarro (1830-1903), Charles Angrand (1854-1926), Hippolyte Petitjean (1854-1929), Henri-Edmond Cross (1856-1910),

Maximilien Luce (1858-1941), Theo van Rysselberghe (1862-1926), Paul Signac (1863-1935), Georges Lemmen (1865-1916).

2

Dorothea en Aletta

Hippocrates van Cos (ca. 460-377 voor Christus) was een beroemd geneesheer en de stichter van de oudste geneeskundige school. Jonge artsen leggen bij het ontvangen van hun diploma de eed van Hippocrates af. Zij eren daarmee zijn werkwijze. De hippocratische geneeskunde staat op een heel hoog peil en is wetenschappelijk georiënteerd, in tegenstelling tot geneesmethodes die een godsdienstige of filosofische basis hebben.

De Franse wiskundige vrouw, voor wie Frederik de Grote bewondering had, heette Émilie du Châtelet.

Dorothea werd aan de Universiteit van Halle ingeschreven.

Zij is geboren 13 november 1715, dus ze was toen al 25 jaar oud.

Dorothea trouwde met de dorpsdominee: Johann Christian Erxleben. Hij was eerst getrouwd met haar nichtje maar zij stierf in het kraambed. Dorothea is als Dorothea Erxleben bekend geworden. Haar portret hangt in het Klopstock-Museum in Quedlinburg.

Aletta kreeg toestemming van de staatsman Johan Rudolf Thorbecke om te mogen studeren aan de universiteit van Groningen. Het zou volgens overlevering de laatste staatkundige handeling zijn, die hij deed voor zijn dood. Aletta ontving de toestemming twee dagen na zijn dood op papier met een zwarte rouwrand.

Aletta kreeg op 3 juni 1872 toestemming.

Met anticonceptie bedoelen we de middelen en de manieren die er zijn om niet zwanger te worden. In Aletta's praktijk waren er heel veel vrouwen die al grote gezinnen hadden. Er was ook veel

armoede en kindersterfte. Aletta kreeg in de kraamkamers steeds vragen hoe je een zwangerschap kon voorkomen. Zij las in de vakbladen dat de Duitse arts Mensinga aan deze vrouwen een pessarium gaf. Aletta correspondeerde met hem en uiteindelijk verstrekke zij dat ook aan vrouwen die daarom vroegen. Aan het eind van haar leven schrijft ze in haar biografie: *“Men heeft nu na al die jaren nog geen beter middel gevonden ter voorkoming van ongewenste zwangerschappen, dan het door mij steeds voorgeschreven Mensinga-pessarium”*.

8 maart is de Internationale Socialistische Vrouwendag.

3

Gustave Doré

Sages, legendes en mythen zijn oude volksverhalen. Vaak met ergens een kern van waarheid, maar omdat ze mondeling werden doorverteld, waren de details erbij verzonnen om het verhaal nog mooier te maken. Een sage gaat over een historische gebeurtenis. Een legende is het verhaal van het leven van een heilige, een martelaar, een heilig voorwerp of van een wonder (een mirakel). Een mythe is een verhaal over goden en bijzondere mensen.

Het Franse woord *la jour* betekent *de dag*. Een *journal* komt dus elke dag. *Rire* betekent *lachen*. Een *journal pour rire* is een krantje dat dagelijks verschijnt met grappige verhaaltjes en illustraties: om te lachen. Overal werd de spot mee gedreven.

Steendruk is een woord dat zelden gebruikt wordt. Wij noemen een steendruk een lithografie of litho. Omstreeks 1796 werd deze techniek door de Duitse Alois Senefelder uitgevonden. Een gravure is de afdruk van een tekening die in een plaat is gegraveerd. Die plaat kan van metaal, bijvoorbeeld koper of aluminium zijn.

Als de tekening uit een houten plaat is gestoken, noem je het een houtgravure. Een graveur tekent heel precies op de metalen of houten ondergrond en daarna steekt hij met een burijn de tekening uit. Zo kan later de inkt in de gleufjes lopen en er kan een mooie

afdruk van gemaakt worden. Het is dus iets heel anders dan een stempel.

Op deze vraag zijn veel antwoorden mogelijk. Hier volgen een aantal voorbeelden. Hij illustreerde de wereldberoemde verhalen over *Baron van Münchhausen*, de *fabels van Lafontaine*, *De Hel* van Dante, de Bijbel. Daarnaast maakte hij een kijkboek van Londen en een van het Franse paleis Versailles. Hij tekende de avonturen van de Kruisvaarders en de sprookjes van Sinbad de Zeeman. In 1996 (!) zijn er gravures van hem gebruikt om het kerstverhaal van Dickens *A Christmas Carol* te illustreren.

Een goede illustrator moet de tekst die hij illustreert goed 'snappen'. Als je een schoolboek moet illustreren, moet dat anders dan wanneer je iets bij een reclametekst moet maken. De illustratie moet goed bij de tekst aansluiten, maar het moet ook iets toevoegen waardoor je de illustratie niet over het hoofd ziet. Een illustrator moet goed kunnen tekenen en veel van moderne druktechnieken afweten.

De kunstenaars die niet in de officiële salon mochten tentoonstellen hebben een eigen zaal gehuurd om hun werk te laten zien aan de mensen. Hun schilderijen waren geen gladde met kleine verfstreekjes ingevulde plaatjes. Zij smeerden met ruwe klodders wat verfvlekken over de hele oppervlakte van het doek. Zij wilden geen gevoel, maar een indruk geven van wat er te zien was. Zij werden later de impressionisten genoemd en de nieuwe kunststroming werd het impressionisme genoemd.

Edouard Manet werd op 23 januari 1832 geboren in Parijs. Hij werd door iedereen de eerste 'moderne' schilder genoemd. Hij schreef in 1867 in een catalogus bij zijn eenmantententoonstelling, die hij organiseerde omdat hij niet mee mocht doen op de officiële tentoonstelling: *Kom oprecht werk zien*.

Kerkvader Augustinus schreef meerdere belangrijke boeken, die heel invloed zijn tot op de dag van vandaag, zoals zijn *Belijdenissen*. Zijn verhandeling over Satan komt uit *Civitate Deo* (stad van God).

Tijdens de val uit de hemel veranderden de engelen van kleur. Van wit werden ze zwart, hun veren vleugels veranderden in vleermuisvlerken. Hun uiterlijk werd monsterlijk en dierlijk.

De onderwereldhond of hellehond heette, zowel bij de Grieken als de Romeinen, Cerberus. Het gaat om een forse hond die meerdere koppen heeft, drie of vier of vijftig. Hij heeft talloze slangen om zijn kop. Als het beest moe is, kunnen er altijd een aantal koppen slapen, maar er blijven er ook een paar waken. Levende personen is het ten strengste verboden om de onderwereld in te gaan.

De heilige drakendoder is Sint-Joris. De engel die bekend is om zijn strijd met de draak is Michaël.

Dante degli Alighieri schreef het boek *La divina commedia* (de goddelijke komedie) met daarin een verbeelding van de hel, het vagevuur en het paradijs, in de eerste helft van de veertiende eeuw. Hij beschrijft hoe hij zelf een reis door de hel maakt en wat hij daar meemaakt.

Volgens Dante Alighieri staat er een negenregelige spreuk boven de poort van de hel, maar alleen het eind is beroemd geworden: "*Laat varen alle hoop, gij die hier binnen treedt*".

De Leviathan is een mythisch dier uit het oude Kanaän, het land waar de oudste populatie van de joden vandaan kwam. Het dier is een groot kronkelend slangachtig monster. Hij zou de koning van de vissen zijn geweest. Tussen hem en god was er een eeuwige strijd gaande.

De boekjes die mensen waarschuwden om zich goed voor te bereiden op de dood om toch vooral uit de handen van satan te blijven heetten *Ars Moriendi* (de kunst van het sterven).

Joost mag het weten betekent: dat weet geen mens.

In Mina, vijf kilometer van Mekka vindt elk jaar tijdens de hadj nog de rituele steniging van de duivel plaats. Miljoenen bedevaartgangers gooien dan stenen naar een pilaar, die de duivel moet voorstellen, om hun zondige leven te vernietigen.

Tijdens het gapen kon de duivel je keel inschieten en je lichaam binnendringen en bezit van je ziel nemen dacht men in de Oudheid, dus: hand voor je mond houden!

Het anagram van Lucifer is Ferluci. Ferluci speelt in de boeken en de film van de Griezelbus van Paul van Loon een belangrijke rol.

5

Wonderkinderen

De Franse psycholoog Alfred Binet stond aan het begin van de ontwikkelingen van intelligentietest voor kinderen. Hij heeft in 1905 de eerste test gepubliceerd en is daarmee de grondlegger van het begrip IQ.

Het IQ van Kim Ung-Yong is gemeten op 210. Hercules of Herakles is de zoon van de oppergod Zeus. Zeus had zijn vrouw Hera bedrogen met prinses Alkmene. De prinses raakte zwanger en baarde een zoon, Hercules. Toen Hera hier achter kwam werd ze ontzettend boos en stuurde twee wurgslangen naar de wieg van het pasgeboren kind. Maar Hercules draaide hen de nek om tijdens het spelen in zijn wiegje. Als dat geen wonderkind is...

Avicenna heette eigenlijk Abu Ali Al-Hoessein Ibn Abdoellah Ibn Sina. Hij werd in 980 geboren. Toen hij tien jaar oud was kende hij de hele Koran uit zijn hoofd. Op achttienjarige leeftijd was hij een groot geleerde.

Hugo de Groot werd in 1583 geboren. Sommigen beweren dat hij al op achtjarige leeftijd Latijnse verzen maakte, terwijl anderen zeggen dat hij dat pas (!) op negenjarige leeftijd deed.

Hij werd op elfjarige leeftijd als student in Leiden ingeschreven.

Op dertienjarige leeftijd werd hij in Parijs tot doctor in de rechten verheven en op vijftienjarige leeftijd promoveerde hij. Daarom noemde Hendrik IV hem een *miracle*, een wonder. Toen bleek dat de kleine Ludwig muzikaal begaafd was, besloot zijn vader hem als wonderkind te exploiteren. Het voorbeeld van Mozart, die veertien jaar ouder was, hield vader zich steeds voor ogen. Geld verdienen, bij adellijke families worden uitgenodigd, dat was het opvoedingsdoel van vader Beethoven. Hij gaf zelf de muzieklessen waarbij schelden en stokslagen niet werden geschuwd. Hoe jonger een wonderkind was, hoe meer publiek er kwam luisteren bij een concert. Daarom liet hij zijn zoon voor jonger doorgaan.

Een Midzomernachtsdroom werd geschreven door William Shakespeare.

De Hongaarse Judith Polgár was vijftien jaar oud toen ze grootmeester in de schaaksport werd. Zij werd daarmee de jongste vrouwelijk schaakgrootmeester aller tijden.

De vragen over wonderkinderen en hoogbegaafden kunnen op diverse manieren worden beantwoord, geheel afhankelijk van de leerling. Er is geen eensluidend antwoord. De leerling moet in zijn antwoord wel laten uitkomen dat hoogbegaafdheid een aantal cognitieve aspecten in zich draagt, terwijl een wonderkind slechts op één gebied bovenmatig uitblinkt.

6

Jeugdliteratuur

Hiëronymus van Alphen schreef in totaal 66 gedichten voor kinderen. In 1778 publiceerde hij anoniem 24 gedichtjes, geschreven voor zijn eigen zoontjes in *Kleine Gedigten voor kinderen*. In hetzelfde jaar kwam deel 2 uit met nog eens 22 gedichten. In 1782 kwam deel 3 met twintig gedichten uit.

Het bekendste gedicht is *De Pruimeboom*

Jantje zag eens pruimen hangen,
O! als eieren zo groot.
't Scheen, dat Jantje wou gaan plukken,
Schoon zijn vader 't hem verbood.
Hier is, zei hij, noch mijn vader,
Noch de tuinman, die het ziet.
Aan een boom, zo vol geladen,
mist men vijf zes pruimen niet.
Maar ik wil gehoorzaam wezen,
En niet plukken: ik loop heen.
Zou ik, om een hand vol pruimen,
Ongehoorzaam wezen? Neen.
Voord ging Jantje: maar zijn vader,
Die hem stil beluisterd had.
Kwam hem in het loopen tegen,
Voor aan op het middelpad.
Kom mijn Jantje! zei de vader,
Kom mijn kleine hartedief!
Nu zal ik u pruimen plukken,
Nu heeft vader Jantje lief.
Daarop ging Papa aan 't schudden,
Jantje raapte schielijk op.
Jantje kreeg zijn hoed vol pruimen,
en liep heen op een galop.

De gedichtjes waren vooral bedoeld voor adellijke en rijke jongens. De illustratie laat duidelijk zien dat Jantje op een groot rijk landgoed woont. Hij woont in een mooi buitenhuis waar zulke tuinen en waterpartijen normaal waren in die tijd. De heg is door tuinpersoneel gesnoeid, misschien wel door een tuinjongen. Arme kinderen moesten gewoon werken en meehelpen om het gezinsinkomen op een redelijk niveau te brengen. Rijke jongens kregen in die tijd een veelzijdige opvoeding. Meisjes niet. Hun opvoeding is toegespitst op het moeder en vrouw zijn. Zij komt in de boeken ook pas tevoorschijn als de jongen op huwbare leeftijd is. Een vrouw moet voortdurend op haar man gericht zijn, vindt men in die tijd.

De kleding van de man bestaat uit een frac, een opengeslagen jas met kraag en weggesneden panden. Na 1770 ook met een split van achteren. De smalle kniebroek had vaak opzij een split met knopen. De hoed is een driesteek. Heren droegen buitenshuis grijs gepoederde pruiken. De schoenen waren puntig, laag en voorzien van gespen. Jantje draagt nu nog precies hetzelfde als zijn vader. Hij is een volwassene in zakformaat. Maar onder invloed van het boek *Emile* van Rousseau gaat men ook anders over kinderkleding denken. Die wordt in de daarop volgende jaren veel losser en speelser met soepele jasjes.

Haneboekjes waren ABC-boekjes. Ze bestonden uit een groot vel papier dat verschillende malen gevouwen werd. Zo werd het (kleine) haneboek acht pagina's en het Groot ABC-boek zestien pagina's dik. De tekst bevatte het abc in enkel verschillende lettertypes, de geloofsbelijdenis, de tien geboden van Mozes en enkele gebeden, waaronder het Onzevader. In de achttiende eeuw komt op de eerste of tweede bladzij een afbeelding van een haan voor. De haan was het symbool om de kinderen aan te sporen om vroeg uit de veren te gaan om aan de studie te beginnen: *“Gelijk de Wakkere haan tot Kraaijen is genegen, Zoo laat u Jonge Jeugd, tot Onderwijs bewegen”*.

Het boek *Robinson Crusoe* werd in 1719 uitgegeven.

Het boek *Robinson Crusoe* gaat over een schipbreuk waardoor Robinson op een onbewoond eiland terechtkomt. Hij heeft bijna niets meer en moet zien te overleven. Hij vindt allerlei oplossingen om toch in zijn dagelijks onderhoud te voorzien. Op een keer ontmoet hij een ontsnapte kannibaal. Hij noemt hem Vrijdag, omdat hij hem op die dag heeft ontmoet. Hij leert hem Engels te spreken en geeft hem godsdienstlessen. De kannibaal verandert daardoor in een keurig mens. De roman liet zien dat moed, geduld, persoonlijk initiatief en godsdienst een belangrijke rol kunnen spelen in een mensenleven. Dit boek liet een 'romantische' werkelijkheid zien.

Het boek was voor volwassenen geschreven, maar men meende dat het voor de karaktervorming van kinderen heel belangrijk zou zijn, als ze het gelezen hadden.

De Romantiek kent veel belangrijke schilders. Bijvoorbeeld: William Blake (1757-1827), Josef Turner (1775-1851), John Constable (1776-1837), Jean Antoine Watteau (1684-1721), Francois Boucher (1703-1770) en Caspar David Friedrich (1774-1840)

Belangrijke musici uit de Romantiek zijn onder andere Hector Berlioz (1803-1869), Franz Schubert (1797-1828) en Ludwig van Beethoven (1770-1827).

Enkele belangrijke schrijvers uit de Romantiek zijn Eduard Douwes Dekker die Multatuli genoemd werd (1820-1887), Victor Hugo (1802-1885), George Sand (1804-1876), Prosper Merimee (1803-1870), Alexander Dumas (1802-1870).

De zeven klassieke deugden zijn: voorzichtigheid, rechtvaardigheid, gematigdheid, moed, geloof, hoop en liefde.

De zeven alternatieve deugden zijn: nederigheid, gulheid, naastenliefde, zachtmoedigheid, kuisheid, matigheid en ijver.

De kardinale deugden kennen we al uit de Oudheid. Zij werden vijfhonderd jaar voor Christus ook al als deugden gezien: voorzichtigheid (Prudentia), rechtvaardigheid (Justitia), gematigdheid (Temperantia), moed (Fortitudo). Deze deugden worden ook vaak in de schilder- en beeldhouwkunst als personen afgebeeld met herkenbare attributen.

De zeven hoofdzonden moesten vooral niet geleerd worden: hoogmoed, hebzucht, onkuisheid, jaloezie, gulzigheid, woede en luiheid.

Of boeken invloed hebben op het denken en voelen van kinderen is een persoonlijke vraag. Elk kind zal daar anders op antwoorden. In de filosofie, de pedagogiek en in de ontwikkelingspsychologie is daar wisselend over gedacht in de loop der eeuwen. Er is geen bindend antwoord.

Dik Trom, Pietje Bell en Frits van Duren zijn jongensnamen die we uit de jeugdliteratuur kennen. Het waren stoute kwajongens die met hun ondeugende streken de aandacht trokken. Ze bedoelden het nooit kwaad: er was altijd sprake van 'ruwe bolsters, blanke pit'.

In een georama kon je het aardoppervlak met bergen en vulkanen zien. Een heel bekende was die van geograaf en cartograaf James Wyld in Londen. In een diorama is een kijkkast, waarin een deel van een miniatuurwereld te zien is. In de Efteling vind je nu nog diorama's, bijvoorbeeld van Marerijk. Een kosmorama is is een klein panorama (al dan niet draaiend) van bekende plaatsen uit de hele wereld. Een uranorama liet de sterrenhemel zien.

John Constable was een Engels landschapsschilder en aquarellist. Constable was vooral geïnteresseerd in lichteffecten en wolkenluchten. Ook schilderde hij enkele prachtige kustgezichten.

Het schilderij heet Panorama Mesdag.

Het panorama is genoemd naar Hendrik Willem Mesdag, omdat deze Haagse schilder het artistieke initiatief nam om dit panorama te maken en omdat hij ook de belangrijkste schilder was van dit panorama. Toen de exploitatiemaatschappij van de onderneming failliet ging, kocht Mesdag dit panorama zelf aan.

Jozef Israëls (1824-1911), Johannes Bosboom (1817-1891) en Johan Hendrik Weissenbruch (1822-1880). Anton Mauve (1838-1888) en Jacob Maris (1838-1899), Matthijs Maris (1839-1917) en Willem Maris (1844-1910).

Naast zijn vrouw Sientje van Houten werden George H. Breitner (1857-1923) en Théophile de Bock (1851-1914) zijn medeschilders.

Vincent van Gogh schilderde in 1881 onder andere de volgende schilderijen: *De zaaier*, april 1881, *De boomgaard*, april-juli 1881, *De spitter*, september 1881, *Jongeman, gras snijdend met een sikkel*, oktober 1881, *Stilleven met kool en klompen*, december 1881, *Moeder bij de wieg en kind op de vloer zittend*, oktober 1881.

Het schildersdoek is ongeveer 1680 m² groot!

Perspectief betekent dat je alles tekent alsof het echt is, het lijkt

alsof het vel papier waarop je tekent niet plat is maar dat er heel veel ruimte en diepte in zit. Daarvoor moet je de echte maten soms uittrekken of inkrimpen. Dat gebeurt volgens vaste regels. We kennen vogel- en kikvorsperspectief, vooraanzicht- en onderaanzichtperspectief. Ook met atmosferisch of kleurperspectief kun je ruimte in je schilderij suggereren. De schilder Mesdag liet in de duinen een glazen cilinder van 70 cm neerzetten en schilderde aan de binnenkant met bruine verf de contouren van het landschap voor het panorama. In zijn atelier schilderde hij dat eerst over op transparante vellen en vergrootte alles. Dat noemen we cilinderperspectief.

Leo van de Ende schildert de Bollenstreek in de jaren vijftig van de vorige eeuw in Nederland. Zijn doek is 4 bij 63 meter. Op www.vandenendepanorama.com kun je volgen hoe het schilderij vordert.

Martin Kasimirs werk heet *Zoom in/Turn around* uit 1995.

Op de drie panorama's in het mausoleum van Mustafa Kemal Atatürk (Anitkabir) in Ankara wordt zijn leven afgebeeld. Hij was de eerste president van Turkije. Daarnaast wordt ook de onafhankelijkheidsstrijd van Turkije uitgebeeld.

8

Naturalia

Albertus Seba was apotheker. Hij was net als andere mensen in die tijd erg nieuwsgierig. Heel veel van wat nu gewoon is voor ons had men nog nooit gezien. Dus als er schepen van een verre reis terugkwamen, verzamelden men zich op de kade om te bekijken wat voor moois en onbekends de bemanning nu weer had meegebracht. Ze hadden er heel veel geld voor over om in hun huis een uitgebreide verzameling te kunnen tonen. Albertus gaf ook wel eens opdrachten om iets speciaals te zoeken. Hij gebruikte bijzondere planten en dierlijke producten voor zijn recepten.

Een menagerie is een verzameling van wilde dieren. In eerste instantie waren het vooral koninklijke of adellijke

dierenverzamelingen. Vooral exotische en zeldzame dieren toonden dat de eigenaar de kennis en de geldmiddelen had om ze te onderhouden.

De dieren werden vanuit verre landen door schepen van de Vereenigde Oostindische Compagnie en de West-Indische Compagnie meegebracht (VOC en WIC). Er werd soms veel geld voor de dieren betaald. Daarnaast kreeg de stadhouder ook veel dieren als geschenk. Een belangrijke bron ter reconstructie van zijn menagerie is een serie artikelen van de Leidse hoogleraar Jean Nicolas Sebastien Allamand als toevoeging bij de Hollandse editie van *Histoire naturelle* van Buffon. Er wordt gesproken over een wrattenzwijn, het duikerbokje, de witstaartgnoe, de springbok, de grote koedoe en de orang-oetan, de Zuid-Amerikaanse tapir, de Kaapse springhaas, de Indische antilope en ook twee Indische olifanten. Ook werden er dieren via dierenhandelaren besteld en aangekocht.

De afbeelding van de stal is te vinden op de website van paleis Het Loo in Apeldoorn.

Hans overleed op 3 januari 1802 aan een longontsteking en Parkie in maart 1816, 34 jaar oud. De botten van Hans en Parkie zijn in Parijs in het Laboratoire d'Anatomie Comparée te zien. Op sommige botten kun je nog het woord *stathouder* lezen als je ze onder uv-lampen bekijkt.

Natura Artis Magistra betekent zoveel als *de natuur is de leermeester van de kunst*.

De Vereniging Rotterdamsche Diergaarde was in eerste instantie alleen voor de deftige en rijke leden van de vereniging toegankelijk. Later mochten ook niet-leden in de maand augustus de dierenverzameling komen bewonderen, maar wel via een aparte ingang.

Carl Hagenbeck (1844-1913) liet ook een paar begeleiders van de rendieren uit Lapland meekomen. Hij wilde de dieren niet meer in hokken zetten, maar juist in een natuurlijke omgeving. Hij liet de

Lappen (of Samen) tenten en sleden meebrengen, en ook hun vrouwen en kinderen. De dierentuinbezoekers konden nu zien hoe de bewoners van het verre noorden leefden. Er kwamen heel veel bezoekers en Hagenbeck heeft tot zijn sterfjaar 1913 wel 54 van zulke 'vreemde' tentoonstellingen gemaakt. Hij veranderde daarmee de manier waarop dieren werden tentoongesteld. Nu wordt overal een natuurlijk leefmilieu nagestreefd; biotopen, zonder hokken.

Dierentuinen hebben tegenwoordig ook een uitgebreid fokprogramma. Het doel is om beschermde en bedreigde diersoorten te fokken en zo voor uitsterven te behoeden.

Het WNF, het Wereld Natuurfonds, heeft een eigen website voor kinderen. De website wordt voortdurend aangepast. De kinderen zullen daarom ook met verschillende antwoorden komen. Het belangrijkste is dat zij duurzaam met materialen willen omgaan. Ook zien zij de dieren het liefst in hun eigen leefomgeving.

9

Spot en satire

Het schilderij *De derde mei 1808* is een aanklacht. Het werk was bedoeld om de gruwelen van de oorlog te laten zien. Het Franse bezettingsleger probeert in Madrid de burgers weer onder controle te krijgen. Ze schieten daarbij op gewone mensen. De man in het witte overhemd steekt zijn handen in de lucht, daarmee krijgt hij dezelfde houding als Jezus aan het kruis. Goya ziet de gewone mensen als martelaren van de politiek.

Het classicisme is een stroming die met name tussen 1780 en 1830 zijn hoogtepunt heeft. Kunstenaars vereerden de klassieken/antiek (met name de oude Grieken). Zij namen de bouwkunst en de maatschappij van de Grieken als voorbeeld in hun werk. Heldere kleuren en scherpe lijnen hoorden daarbij. In Frankrijk noemen ze die periode vooral neoclassicisme. Met de empirestijl als belangrijkste kunststroming. Empire of keizer was de titel van Napoleon. Hij hielp mee de stijl te ontwikkelen. De stijl had kenmerken uit de Oudheid met vooral Egyptische en Romeinse elementen.

Lithografie is het proces, de werkwijze om een litho te maken. Een litho wordt vervaardigd door met een vette stof – met krijt, een penseel, of een pen – een voorstelling te schilderen op steen of metaal. De stenen of metalen plaat wordt dan bevochtigd met water, waarna er een inktrol overheen wordt gehaald. De inkt hecht zich alleen vast op het ingevette gedeelte. Van zo'n plaat kunnen meerdere afdrucken worden gemaakt.

Op de 'filosofisch' bedoelde vraag of arme mensen meer gevoel voor humor dan rijken zal elk kind een ander antwoord geven.

Een karikatuur is een spotprent, waarbij je bepaalde eigenschappen van een persoon of een situatie uitvergroot. Karikaturen zijn nu heel gewoon. Je komt ze tegen in kranten, tijdschriften en op tv. Soms is het gewoon voor vermaak maar op andere momenten heeft het een politieke bedoeling.

De kunstschilder Apelles kreeg een opdracht van Alexander de Grote om een schilderij te maken van de geboorte van de godin Venus of Afrodite. Het model dat poseerde als Venus, was Campaspe, de vriendin van Alexander de Grote. De legende vertelt dat ze zo beeldschon was, dat Apelles tijdens het schilderen verliefd op haar werd. Als beloning voor zijn prachtige schilderij mocht Apelles met Campaspe trouwen. Zo edel was Alexander! In de tijd van het classicisme werd door iedereen de idealen van de antieken van jong, mooi, gespierd en edel geprezen. Maar Daumier maakte over die idealen een spotprent en liet zien dat het misschien ook heel anders kon zijn geweest. Men baseerde zich tenslotte voor het grootste gedeelte op legendes. In de legende was Campaspe beeldschon, maar Daumier tekent haar als een oud vrouwtje en de schilder is maar een minkukeltje. Alleen Alexander is een gespierde, stoere mooie man. En als je naar Alexanders gezichtsuitdrukking kijkt, snapt je wel dat hij blij is dat hij van dit lelijke vrouwtje af is: zo edel was hij toch niet!

Daumier werkte vanaf 1828 voor *La Silhouette*, in 1830 tekende hij in *La Caricature* en in 1832 begon hij voor *Le Charivari*. In de laatste krant werd Gargantua gepubliceerd.

Albert Hahn wilde duidelijk maken met zijn prent dat als arbeiders met elkaar één front maakten, dat ze dan sterk en invloedrijk konden zijn. De prent had als titel: *Gansch (heel) het raderwerk staat stil, als uw machtige arm dat wil.*

Omdat er heel veel politieke tekenaars zijn, zal bij elk kind het antwoord op de vraag anders beantwoord worden. Bronnen zijn: kranten en internet.

De jury van de Junior Inktspotprijs bestaat uit middelbare scholieren. De prijs wordt uitgereikt in Amsterdam in het persmuseum.

Hans Kresse publiceerde in 1938 *Tarzan van de Alpen* in het blad van scouting Nederland: *De Verkenner*.

10

4711

Het Franse woord voor water is (*l'*)eau (je spreekt het uit als [o]).

Is er nog nieuws? is *Quoi de neuf?*

Keulen is *Cologne*.

Aqua mirabilis was een wondermiddel, een medicijn. Het werd veel gebruikt door dames. Je kon sommige drankjes drinken, andere waren om te smeren of om op een doekje te sprenkelen en de lucht op te snuiven.

Reukzin is het vermogen om sporen van (chemische) stoffen te detecteren in de lucht, eventueel ook in het water. Bij de mens en in het algemeen bij alle zoogdieren is de reukzin gelegen in de neusholte. In medisch jargon spreekt men van olfactorisch vermogen.

Etherische oliën worden geperst uit planten. Voorbeelden van etherische oliën zijn: bergamotolie, citroenolie, eucalyptusolie, kruidnagelolie, lavendelolie, mirre-olie, pepermuntolie,

rozemarijnolie, sinaasappelolie, tijmolie.

Hars is een dikke, vloeibare en kleverige substantie die uit naaldbomen komt. Olibanumhars is een van de oudste wierookharsen die er bestaat. Het is tevens een van de meest algemene en wordt al zeker meer dan drieduizend jaar als wierook gebruikt.

Bij bloemen en kruiden zijn zoveel mogelijkheden, dat daar geen voorbeeldijst van gemaakt is.

Water uit Keulen in het Frans is *Eau de Cologne*.

Deze vraag kan heel verschillend worden uitgewerkt. Er is heel veel over het huis Wittelsbach te vinden op internet en in de bibliotheek. De familie Wittelsbach is een kleurrijk en heel oud adellijk geslacht. Zij leverden met name de Beierse keurvorsten. In en rond München herinnert alles aan deze flamboyante familie. Met name de rococo als stijlperiode heeft een geweldige aantrekkingskracht gehad op de leden die rond 1750 leefden. Otto I uit het huis Wittelsbach werd in 1833 koning van Griekenland.

Frederik Willem I van Pruisen had als bijnaam *de soldatenkoning*. Het Pruisische leger werd gedurende zijn ambtstermijn een efficiënt oorlogsinstrument: het bestond uit tachtigduizend man en was een van de sterkste in Europa. Frederik bewoonde het jachtslot Stern, rond 1731 gebouwd door Cornelis van den Bosch, een Haarlemmer, die deel uitmaakte van zijn regiment. Potsdam werd in 1732 uitgebouwd als garnizoenstad, onder de leiding van de Amsterdamse timmerman Jan Bouman, die daar de Hollandse wijk opzette.

Het merkteken van het bedrijf is een rode tulp als symbool voor hoogste luxe en pure geurigheid.

Eau de Cologne staat in oude receptenboekjes als volgt beschreven:

<i>Eau de Cologne</i> (Farina)	
Alcool.....	100 lit.
Essence de bergamote...	2 —
— de Portugal....	1 —
— de Citron.....	500 gr.
— de Romarin....	160 —
— de Nérolé.....	50 —
— de Petit Grain.	50 —
Eau de fleurs d'oranger.	15 lit.

Geurchemicaliën zijn chemische stoffen die gebruikt worden als geurstof. Benzaldehyde Citronellal, Coumarine, Ethylacetaat, Eugenol, Heliotropine, Cis-3-hexeen-1-ol, Jonon, Linalool, Menthol, Vanilline.

11

Code Napoleon

In januari 1957 is dat pas weer veranderd in de wet en werd die 'handelingsonbekwaamheid' opgeheven.

In 1947 werd Eduard Maurits Meijers aangewezen om een nieuw Burgerlijk wetboek samen te stellen. Hij was hoogleraar in Leiden. Samen met zijn collega Jan Drion werkte hij tot aan zijn dood non-stop aan het nieuwe wetboek. Bij zijn overlijden waren er vier van de acht boeken in concept af. Toch wordt hij wel de 'vader' van het nieuwe wetboek genoemd.

Oorspronkelijk was het bestuur van een stad in handen van een beperkt aantal vooraanstaande families, die vaak eigenaars waren van de stadsgrond. Zij beheersten het stadsleven en hadden grote invloed op de economische huishouding van de stad. Het stadsrecht omvatte zodoende veel elementen. Zo mocht de stad zelf een bestuur vormen met schout en schepenen. De rechtsspraak en de wetgeving van een stad mocht door de bestuurders zelf opgesteld en ten uitvoer worden gebracht. Binnen de eigen grenzen mocht een stad zelf belastingen opleggen en innen. Een stad mocht tol heffen, men had het recht om markt te houden, muren om een stad plaatsen, het handelsverkeer te

regelen, enz. Sommige steden hadden zelfs het recht om hun eigen munten te slaan. Door al deze rechten leek de stad min of meer een staatje apart, een staatje in de Staat.

De burgerlijke stand bijhouden is een taak van de gemeente. In het gemeentehuis bij het loket Burgerzaken meldt men zich om verandering met betrekking tot geboorte, dood, verhuizing, emigratie, immigratie en dergelijke te laten registreren.

Alleen mensen die bij een kerk horen, zullen ook daar melden dat er een baby is geboren. Dat is natuurlijk niet verplicht.

Een kerkelijk huwelijk mag alleen maar gesloten worden als je van te voren een burgerlijk huwelijk hebt afgesloten. Je moet eerst bij de ambtenaar van de burgerlijke stand trouwen, dan pas in een kerk. Officieel staat in de wet dat je voorafgaande aan de godsdienstige plechtigheid moet kunnen aantonen dat je bij de ambtenaar van de burgerlijke stand bent geweest om je huwelijk te laten voltrekken.

De gemeente wordt democratisch bestuurd door drie toporganen. De gemeenteraad, het college van burgemeester en wethouders (B&W) en de 'buitenstaander' de burgemeester. De gemeenteraad wordt telkens rechtstreeks door de burgers van de gemeente gekozen. De voorzitter van de raad is de burgemeester. De burgemeester werd vroeger altijd door de 'koning' benoemd en ontslagen. Nu wordt ook wel eens een burgemeestersreferendum gehouden om de burgers een gelegenheid te geven om hun mening kenbaar te maken als er een nieuwe burgemeester benoemd moet worden. Het college van burgemeester en wethouder voert de beslissingen, die in de gemeenteraad zijn genomen, uit. De grondwet bepaalt dat de gemeente de eigen 'huishouding' zelf mag regelen. Dat zorgt voor een grote autonomie of zelfbestuur van gemeentes. Alleen als de gemeentewetten in strijd zijn met de grondwet kan er ingegrepen worden door de Kroon.

De gemeente moet zorgen voor het welzijn van de burgers op heel veel gebieden. Volgens de gemeentewet hoort een gemeente hiervoor over een secretaris, een ontvanger en tenminste twee ambtenaren van de burgerlijke stand en een gemeentelijke deurwaarder te beschikken. De gemeente regelt de handhaving van

de openbare orde als hoofd van de politie. Ook regelt zij de sociale zaken. Een belangrijk onderdeel van het gemeentewerk is de huisvesting. De aanleg van woonwijken, regelen van bestemmingsplannen met passende verkeerssituaties: aanleg van wegen, parkeerterreinen, woonerven, fietspaden, spoorwegovergangen. De gemeente heeft heel veel taken op het gebied van onderwijs: naschoolse opvang, sport, recreatie. De gemeente heeft een taak in kunst-en cultuur aanbod en beheer. Maar ook in de groenvoorziening en het milieu: denk aan de vuilnisophaalregeling.

Een gemeente krijgt bijna al het geld van de overheid, uit het zogenaamde gemeentefonds. Een belangrijk deel mag zij zelf binnenhalen, door de gemeentewet toegelaten soorten van plaatselijke belastingen, zoals bijvoorbeeld parkeergeld, hondenbelasting en vermakelijkheidsbelasting.

In je lokale krant vind je bijna altijd een gemeentepagina. Daarin staan allerlei grote en kleine zaken die de burgers aangaan. Een paar voorbeelden, maar er zijn er veel meer: regelingen rond de markt, kapvergunningen, wijzigingen in het vuilophaalrooster, wijziging in de openings- en sluitingstijden van winkels, organisatie rond wegoopbrekingen, organisatie van feesten in de gemeente zoals Koninginnedag, carnaval en dergelijke.

Bij het loket Burgerzaken worden administratieve zaken geregeld die de burger aangaat. Dat kan een persoonsregistratie zijn, je paspoort of je identiteitskaart veranderen of verlengen. Daarnaast moet je er zaken rond geboorte en dood doorgeven, maar ook een nieuw rijbewijs aanvragen, je visakke verlengen, een bouwvergunning aanvragen of een klacht indienen tegen bouwplannen of kapvergunningen. Dit zijn een aantal bekende zaken die bij het loket Burgerzaken aangekaart kunnen worden, maar er zijn er veel meer.

Als je tussen Zeist en Woudenberg een lijn trekt en je zet daar met een hoek van 90° een noordoost-as op dan kom je uit bij de Onze-Lieve-Vrouwe-toren in Amersfoort.

Omdat het Frans grondgebied was, hoefde men er geen belasting te betalen.

De piramides werden gebruikt als graftombes voor de farao's.

De slag op de Nijl vond plaats op 1 augustus 1798.

Napoleon Bonaparte was opperbevelhebber van het Franse leger.

De piramide van Gizeh is een graf van de farao.

Een obelisk is een stenen gedenknaald die voor de tempels werden opgericht. Het is een hoge, vrijstaande, vierkante lange zuil. Van onderen is hij breder dan van boven. Aan de bovenzijde loopt hij in een piramidevormige spits uit.

Stairway to heaven betekent trap naar de hemel. De farao's geloofden dat de dood een doorgang was naar een nieuw leven, in de hemel.

Marmont maakte zijn piramide van aarde en grasplaggen.

De *Grote Witte Piramide* is ook van grond gemaakt. De hoogte van de *Grote Witte Piramide* is nooit officieel vastgesteld omdat hij in een afgesloten gebied ligt. Maar Chinese wetenschappers denken toch dat het de hoogste piramide ter wereld is. Hij ligt in een groep van ongeveer honderd andere piramides. Er is nog geen onderzoek gedaan naar de herkomst en het gebruik van de piramides.

De piramide van Marmont was/is 36 meter hoog, de obelisk was 13 meter hoog.

De *Transamerican Piramide* van William Pereira is 260 meter hoog.

Het verschil met de piramide van Marmont is 224 meter.

De obelisk in het legerkamp van Marmont was van hout.

De obelisk in Parijs heet de *naald van Cleopatra*, deze is op de Place de la Concorde neergezet. De naald is 23 meter hoog en doet al jaren dienst als grote zonnwijzer. Op de Place de la Concorde zijn strepen aangebracht. Als de schaduw van de obelisk op die streep valt, weet je welk uur het is.

Lodewijk Napoleon gaf de Marmontberg met de obelisk in 1806 een nieuwe naam: Pyramide van Austerlitz. Vanaf dat moment is hij zo bekend geworden. Het gehucht in de buurt, samen met de resten van het legerkamp kregen ook de naam Austerlitz. De piramide is dus alleen maar voor de soldaten bekend geweest onder de naam Marmontberg.

In 1894 werd de houten obelisk vervangen door een gemetselde obelisk. De Pyramide van Austerlitz werd vanaf 2004 gerestaureerd, maar de plagen die gebruikt werden op de trappen verzakten en de schade liep in de tonnen.

13

Zouaven en Zwitserse Garde

De Franse generaal Duphot zei tegen Paus Pius VI: *“Sterven kun je overal”*. Hij had dat natuurlijk gezien op het slagveld waar duizenden soldaten stierven.

De term *Patrimonium Petri* verwijst naar Petrus, een van de twaalf apostelen van Jezus. Hij geldt voor de katholieken als de eerste paus. In het Bijbelboek Mattheus 16 vers 18 tot 19 staat te lezen: *“Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal ik mijn kerk bouwen en de poorten van de hel zullen haar niet overweldigen. Ik zal u de sleutels geven van het koninkrijk der hemelen”*. Het grondgebied van de paus werd indirect gezien als grondgebied voor Gods koninkrijk op aarde.

Paus Julius II heeft het korps Zwitserse hellebaardiers ingesteld in 1505.

Hij liet in deze periode de Sint-Pieter bouwen en ook de Sixtijnse kapel met de prachtige schilderijen van Michelangelo is toen ontstaan. Men heeft ook heel lang verondersteld dat de uniformen van het korps Zwitserse garde door Michelangelo zijn ontworpen.

Het korps heet Pauselijke Zwitserse Garde.

De speciale eisen die gelden om toegelaten te worden zijn: je moet man zijn, tussen de 19 en 30 jaar oud. Je mag niet getrouwd zijn of een relatie hebben. Je moet minstens 1,74 meter lang zijn en je moet de katholieke godsdienst hebben.

Er zijn tot nu toe 36 commandanten aangesteld. De huidige commandant (in 2007) heet Elmar Th. Mäder.

Een hellebaard is een stootwapen uit de middeleeuwen. Het bestaat uit een lange lans met daarop een metalen punt. Deze punt heeft aan de ene kant een bijl en aan de andere kant een haak. Er konden vreselijke verwondingen mee worden aangebracht.

De Zwitserse Garde ziet er heel nostalgisch uit. De hellebaardiers zijn nu nog wel getraind in het gebruik van de hellebaard, maar in de plooiën van hun historische kostuum dragen zij allerlei moderne techniek en ook een automatisch wapen met zich mee.

Zouaven danken hun naam aan de inwoners van een bergachtige Algerijnse provincie Zouav(i)a. Nadat zij door de Fransen waren onderworpen, traden velen uiteindelijk in Franse dienst. Zij waren exotisch gekleed.

Paus Pius IX noemde zijn vrijwilligere keurkorps ook zo omdat het bij de oprichting voornamelijk uit Fransen bestond. Later werd het korps met vrijwilligers uit andere landen aangevuld. De kleding van het vrijwilligerskorps leek heel veel op die van de Franse Zouaven.

In 1867 vond de slag bij Mentana plaats en in 1870 was de val van Rome. Bij Mentana werden de troepen van Garibaldi, de leider van de nationalistische beweging van Italië, verslagen door de Zouaven. In 1870 was Garibaldi de grote overwinnaar. Na de val van Rome ontstond het Italië zoals we het nu kennen. De paus trok zich terug in het Vaticaan. In 1871 erkende Italië de onschendbaarheid van de

paus. Hij kreeg geen grondgebied meer, dan alleen de staat Vaticaanstad.

Sinds de veertiende eeuw droegen de pausen van Rome een tiara. De opbouw in drie kroonranden is gekoppeld aan Heilige Drie-eenheid, (vader, zoon en Heilige Geest). De drie kronen symboliseren ook de drie vorstelijke functies van de paus. De tiara, de drievoudige kroon, is sinds 1964 vervangen door de mijter. De paus die het dragen van een kroon heeft afgeschaft was paus Paulus VI. Hij verkocht de drievoudige kroon en gaf de opbrengst aan een liefdadig doel. Met dit gebaar wilde hij laten zien dat hij een nederig kerkelijk leider was, meer dan een wereldlijk leider met een kroon. De katholieken zijn nog in discussie over de juistheid van die beslissing.

Het uniform wordt nu niet meer in dienst van de Paus gedragen. Alleen in de kerk in Oudenbosch, ooit het verzamelpunt van de strijders, worden op hoogtijdagen nog door enkele mensen het Zouavenuniform gedragen als herinnering aan de duizenden Nederlandse Zouaven.

De kerk in Oudenbosch is een exacte kopie op schaal van de Sint-Pieter in Rome.

14

Indigo

De indigofera werd in onder meer India, Centraal-Amerika, Afrika en China gekweekt.

De wede is een plant met kleine gele bloemen die wel een meter hoog kan worden. Hij groeit nu nog in de duinen en langs rivieroeveren.

Pigment is een poedervormige kleurstof.

De oppergod van de Grieken heet Zeus en van de Romeinen Jupiter.

Caesar leefde van 100 voor Christus tot 44 voor Christus. De Britten zagen er krijgshaftig en afschrikwekkend uit met hun blauwe kleur.

De Toeareg zijn vooral bekend geworden vanwege het feit dat bij dit Islamitische volk de mannen hun gezicht sluiëren en de vrouwen niet. Deze sluier wordt *tagelmoust* of *eghewid* genoemd. In het Arabisch worden de Toeareg daarom ook wel *Mulathimin* genoemd, hetgeen *Gesluiërd* betekent. De traditionele gezichtssluier is gemaakt van Alasho: een stof geweven in de Nigeriaanse stad Kano en geveerd met natuurlijke indigo, die blauw afgeeft op het gezicht. Als een blauw kledingstuk afgeeft en de huid blauw kleurt, wordt de bescherming overgedragen. Vandaar de bijnaam *Blauwe Mannen* die voor de Toeareg wordt gebruikt.

In de veertiende- en vijftiende-eeuwse gebedenboeken werd Maria afgebeeld in een blauwe jurk en overjas. Na haar dood werd ze uitgeroepen tot *Koningin van de Hemel*. Om haar status aan te geven, is haar kleding hemelsblauw van kleur. Dit blauw straalt bovenmenselijke voornaamheid en hemelse rust uit.

Potas is een oude naam voor kaliumcarbonaat, een bijtend chemisch goedje aanvankelijk uit plantenas geloofd en in zuivere toestand in potten bewaard, een koolzuur zout van kalium: K_2CO_3 .

In wedemolens werd de pulp tot ballen gemalen. Men noemde dat de groene wede. Het product was nu langer houdbaar en kon in droge vorm verkocht worden. Om het pigment eruit te krijgen, werden de ballen stukgebroken en natgemaakt. Dit proces stonk verschrikkelijk!

De *Staalmeesters* bekijken boeken met stukjes stof: de stalen die geveerd zijn. Hoe donkerder de kleur is geworden, hoe duurder de stof zal zijn. Ook de staalmeesters zijn gekleed in heel donkere stof: laken. Je ziet aan hun kleding dat ze rijk zijn.

Impressionisten zijn schilders die niet meer precies en netjes en objectief schilderden, maar met snelle verfstreken een onmiddellijke impressie gaven van wat ze zagen.

Op de plattegrond van Musée d'Orsay kun je in zaal 35 zien, op de tweede verdieping, dat de Nederlandse schilder Vincent van Gogh (1853-1890) met meerdere schilderijen vertegenwoordigd is.

15

Plantage Alkmaar

Veldslaven verrichtten op de plantage zwaar lichamelijk werk: kappen, bewerken van de grond, sjouwen en sloten graven. Dit werk moest van zonsopgang tot zonsondergang worden gedaan.

Huisslaven hadden de lichtste taak lichamelijk gezien. Het werk bestond uit het verrichten van allerlei huishoudelijke taken: stoffen, vegen, wassen, strijken, koken. Het aantal huisslaven was vaak onnodig groot omdat de eigenaren hun aanwezigheid als een statussymbool beschouwden.

Ambachtsslaven is de categorie slaven die zich bezighield met uiteenlopende beroepen: timmerman, tuinman, boerenknecht, mandenmaker, straatveger, kleermaker.

De foetoeboy behoorde tot de categorie loopjongens. Het halen en brengen van personen en goederen was hun voornaamste werk, zowel binnen als buiten.

Het slavenvervoer werd vanuit fort El Mina in het huidige Ghana geregeld. Soms moest men lang wachten voordat er vervoer kwam. Rond het jaar 1700 werden er al vijftigduizend slaven per jaar getransporteerd. Slaven waren handelswaar en werden ook zo behandeld. Ze verbleven in de goederenafdeling van de schepen. Meestal konden ze tijdens de reis niet rechtopstaan, kregen geen of nauwelijks daglicht te zien en ze kregen heel weinig voedsel en water. Er stierven veel mensen onderweg. De reis duurde bij goed weer ongeveer zes weken, maar bij slecht weer kon dat wel oplopen tot drie maanden. Op Curaçao was de belangrijkste slavenmarkt. Daar kregen de slaven meer voedsel en werden ze gewassen en met olie ingesmeerd om ze een gezonder uiterlijk te geven. De slaven waren net als dieren: zij hadden volgens de handelaars geen familie. Zij werden ingedeeld in categorieën: huisslaven, veldslaven, enz. Plantagebezitters konden nu de beste

krachten opkopen en meenemen naar hun eigen plantage. De Slavenkas was bestemd om zeelieden die in handen van kapers waren gevallen vrij te kopen. Voor iedere reis moesten de opvarenden een bedrag betalen. Later werd het aan hun weduwen uitgekeerd. Barbarijse zeeroevers opereerden vanuit Algiers en roofden in de Middellandse Zee en rond Afrika, de boekaniers waren vooral in het Caribische gebied actief en in de Zuid-Amerikaanse wateren.

De prent die Stedman van de Plantage Alkmaar maakte is op verschillende sites van het Nationaal Archief van Suriname te vinden. John Stedman is in Suriname getrouwd met een slavine van mevrouw Godefroy, de mulattin Johanna. Zij kregen een zoontje, John Stedman vertrok in 1777 met achterlating van zijn gezin. Hij wilde ze naar Nederland laten overkomen, maar Johanna wilde niet. Mevrouw Godefroy werd beschermvrouw van dit gekleurde kind. Het kind werd onder haar hoede geplaatst en kon nu niet verkocht worden. In die tijd werden slaven behandeld als dieren: in de wet was namelijk vastgelegd dat er geen rekening gehouden hoefde te worden met de familiebanden van slaven. Zij konden zomaar apart verkocht worden. In 1781 heeft mevrouw Godefroy het initiatief genomen om het slavenkind te laten dopen. Dat was bijzonder, want protestanten dachten in die tijd dat hun godsdienst alleen voor blanken was. Zij doopten nooit slaven. Maar Stedman heeft zijn zoontje nooit weergezien. In zijn boek schrijft hij dat de jongen is verdronken.

Het verhaal van Alida is een van de bekendste gruwelverhalen uit de Surinaamse slavernijgeschiedenis. Er zijn verschillende versies van in omloop, maar het verhaal van het verdronken kind en van de afgesneden borst zijn het bekendst. Slavenmeesteres Susanne du Plessis dacht dat haar man verliefd was op haar beeldschone slavine Alida. Zij nam wraak en liet één van Alida's borsten afsnijden. Toen Grant, haar man thuis kwam eten, gaf zij hem als lunchgerecht de afgesneden borst van Alida. Alida overleefde de mishandeling. Grant probeerde de wreedheid van zijn vrouw te verzachten en gaf Alida een belangrijke plaats in zijn huis. Als ereteken gaf hij haar de *jarusu sturu*, een driepotige Hollandse hoekstoel die haar status symboliseerde. De herinnering aan Alida leeft nu nog voort en Alida is het symbool geworden van de kracht van de Afro-Surinaamse

vrouw. Aan de Miss Alida-verkiezingen in Parimaribo mogen daarom alleen meisjes meedoen die een voorbeeld zijn voor anderen. Alleen meisjes die studeren, zelfstandig zijn en een positie in de maatschappij willen veroveren mogen deelnemen. Het is een tegenhanger van de Black Beauty-verkiezing. Niet het uiterlijk, maar karakter telt.

Op Curaçao brak op 17 augustus 1795 een slavenopstand uit. De opstand begon op *Plantage Knip* van de eigenaar Caspar Lodewijk van Uytrecht. Zijn slaven wilden niet meer werken voordat er een verbetering in hun mensonwaardige situatie was gekomen. De slaaf Tula was aanvoerder. Zij hadden de opstand in het geheim voorbereid en kregen overal medestanders. Toch lukte het toen nog niet om de slavernij af te schaffen. De opstand werd bloedig beëindigd. Op Curaçao herinnert een standbeeld aan Tula.

Toussaint-Louverture stuurde zijn brief aan Napoleon Bonaparte. De opstand van de slaven was in 1791 begonnen. Uiteindelijk deden alle slaven mee en verjoegen de blanken. Het eiland behoorde tot het Franse rijk. Maar daar was na de revolutie van 1789 de rust nog maar nauwelijks teruggekeerd. Napoleon had zijn strijdkrachten nodig in Europa. Toussaint-Louverture had zelf leren lezen en schrijven. Hij trouwde met een vrije vrouw. Hij werd zelf eigenaar van een plantage en wilde de slavernij voorgoed afschaffen. Maar hij is uiteindelijk in 1802 gevangengenomen en naar Frankrijk gedeporteerd. Daar is hij overleden. Zijn betekenis voor de emancipatie van de slaven is enorm. Blanke slaveneigenaars kregen door zijn optreden meer besef van het onrecht dat zij gekleurde mensen aandeden.

De ontsnapte slaven waren de Marrons of bosnegers, zoals zij zichzelf toen noemden. Zij leefden in het oerwoud. Stedman vertelt in zijn boek hoe kleine groepjes Marrons de plantages aanvielen en beroofden. Zij probeerden dan andere slaven te bevrijden en mee te nemen het binnenland in.

Over de Evangelische Broedergemeente (Hernhutters) in Zeist is veel te vinden zowel op internet als in de bibliotheek. In 1737 hebben zij als eerste protestanten een zendingspost in Zuid-Afrika opgezet, *Genadendal*. Ieder was en is gelijk bij de Hernhutters.

Nelson Mandela heeft zijn residentie ook *Genadendal* genoemd, als eerbetoon aan de eersten die zich het lot van slaven aantrokken en streden voor betere leefomstandigheden.

16

Hofleven

Dames aan het hof droegen pruiken en een robe(jurk) met diep décolleté. Burgervrouwen en meisjes hadden geen décolleté maar een halsdoek of fichu. Volgens de etiquettevoorschriften was het décolleté aan strenge regels gebonden. Je kon er aan aflezen of de vrouw oud of jong, rijk of arm, getrouwd of weduwe was. Op de heupen werden bij de rijke dames paniers bevestigd, om zo'n breed mogelijke heuppartij te hebben onder hun zeer wijde rok. Heren droegen kniebroeken met kousen, schoenen met borduursels en opvallende gespen, een vest en een lange jas. Daarbij een gepoederde pruik. De make-up voor heren en dames was gelijk: witte gepoederde gezichten met rode wangen en lippen. De lichte pasteltinten en losse vormen geven de mode uit deze periode het lieflijke dat we ook zien op beeldjes van Saksisch porselein uit die tijd. Er zijn heel veel afbeeldingen op internet te vinden van deze kledingstijl.

Denis Diderot (1713-1774) was voor vrijheid van godsdienst en meningsuiting. Daar schreef hij over. Daarnaast was hij redacteur van de beroemde *Encyclopedie* en daar schreef hij zelf ook zesduizend artikelen voor.

Dit portret is geschilderd in 1758.

Zware gobelins die al vanaf de Middeleeuwen favoriet waren geweest in het interieur moesten plaatsmaken voor het zacht getinte zijden behangsel. Réveillon haalde zijn inspiratie vooral uit fresco's van Rafaël en andere Renaissancekunstenaars, maar ook uit de recent gevonden steden Herculaneum en Pompeï.

We noemen die stijl nu rococo. Rococo is vooral een verfijnde interieurkunst met veel krullerige ornamenten en stucwerk.

Kamermuziek wordt in de huiselijke kring uitgevoerd. Het is klassieke muziek, die in kleine ruimtes, bijvoorbeeld een kamer, door enkele musici gespeeld wordt. Kamermuziek kan vocaal (liederen) en instrumentaal zijn. Het was voor speciale muzikliefhebbers geschreven.

Wolfgang Amadeus Mozart werd in 1756 geboren. Toen hij voor Madame de Pompadour mocht optreden, was hij nog net geen zes jaar oud. Bovendien was hij klein van stuk. We weten uit de verslagen van Baron Frédéric Melchior Grimm, die hem introduceerde aan het hof van Versailles, dat het een grote triomf werd voor de kleine Wolfgang. Toen Mozart in 1778 nog eens kwam, was Madame de Pompadour gestorven en de Fransen hadden nauwelijks belangstelling voor hem. Hij schreef in brieven: *“Les Français sont et restent des ânes”* (Fransen zijn en blijven ezels).

De wereldberoemde uitspraak: *“Après nous le déluge”*, betekent zoveel als: *Wat kan het ons eigenlijk schelen, wie na ons komt moet maar zien/die bekijkt het maar...*
Letterlijk vertaald zei ze: *“Na ons de zondvloed”*.

Het werkstuk over de tuinen van paleis Versailles kan op verschillende manieren worden opgezet. Bepaal vooraf het thema dat je uitgebreider gaat opzetten. Dat kan een onderdeel van de tuin zijn of de hele plattegrond. Maar misschien kies je een kunstwerk of een waterpartij. Houd wel de grote lijn in het oog, dus wat was de invloed van Lodewijk XV en Madame de Pompadour in de tuinwereld.

Een reddende engel, zo noem je iemand die bij grote problemen voor een oplossing zorgt. Een redder in nood.

Verhalen van de islam lees je in de Koran.

Serafijnen hebben zes vleugels, twee om het gezicht en twee om het onderlichaam te bedekken, en twee om mee te vliegen.

Dit verhaal vind je in het eerste Bijbelboek Genesis 3 vers 24. De engel die het Paradijs moet bewaken, is een afschrikwekkende bewaker met een brandend, flikkerend zwaard.

De aartsengelen in Ravenna heten Michaël, Gabriël, Rafaël en Uriël.

Michaël is een strijder, Gabriël is een boodschapper, bijvoorbeeld om de geboorte van Jezus aan te kondigen, Rafaël is een genezer en een beschermheilige, Uriël regeert over de wereld van de gestorvenen.

Door Djibriels stem openbaarde Allah zich aan Mohammed en Djibriel begeleidde de profeet op zijn reis naar de hemel.

Sakka, Mara en Brahma Sahampati zijn de drie bekendste *deva's* in het boeddhisme. Brahma Sahampati en Sakka zijn helpers van Boeddha, Mara is de *deva* die hem bestrijdt.

Een persoonlijke engel die op je past heet een engelbewaarder.

De dichter ziet het dode kindje als een rupsje dat na de dood een vlindertje wordt. De ziel als vlinder is een heel oud beeld/metafoor. We komen het al tegen in de Griekse mythologie. De ziel of psyche wordt in de achttiende eeuw veelvuldig uitgebeeld in de schilder- en beeldhouwkunst. Hier wordt het van oorsprong mythologische beeld in een christelijke context geplaatst. Het kind wordt als een rups beschreven en het lijkje als een dode pop, de vlinder(ziel) is gevlogen. Het is buiten bereik van mensen, want hemelse engelen hebben het al opgevangen.

Dit gedicht was als troost bedoeld voor de nabestaanden.

Winckelmann schreef kunsttheorie. Hij beschreef onder andere de pauselijke collectie. Dat deed hij op een bijzondere manier: hij zegt dat eigentijdse kunstenaars goed naar de beelden moeten kijken en dan zelf eigen werk moeten verzinnen dat net zo volmaakt is als de Griekse en Romeinse kunst. Hij heeft ook veel geschreven over de ontdekking van de Zuid-Italiaanse stad uit de Oudheid, Herculaneum. Samen met Pompeii was die stad onder de as van een uitbarsting van de vulkaan Vesuvius verdwenen. In 1709 werden de resten van Herculaneum voor het eerst ontdekt. Via schachten werden de kunstschaten, die onder metersdikke aslagen bewaard waren gebleven, naar boven gehaald. Winckelmann schreef daarover.

Er zijn heel veel beroemde antieke beelden. Griekse beelden zijn onder andere *Nikè* van Samothrake, *Venus van Milo*, de *Laocoongroep*. Romeinse beelden zijn vooral godenbeelden: *Pan*, *Zeus*, *Jupiter*, *Mars*, *Ceres*, *Pomona* en *Flora*. Ook de grondleggers van Rome, *Romulus en Remus*, werden vaak afgebeeld met de wolf die hen grootbracht.

Griekse zuilen kun je herkennen aan de 'versiering'. Er zijn vier soorten: Dorische, Ionische, Corinthische en samengestelde zuilen.

Een fronton of timpaan is het driehoekige bovenstuk van de voor- en de achtergevel van Griekse tempels.

Het beeldhouwwerk op het twintig meter lange marmeren timpaan aan de voorkant van het Paleis op de Dam heeft een thema: Vrede. Je ziet in het midden de Amsterdamse *stedemaagd*, de personificatie van Amsterdam. Zij draagt de kroon die keizer Maximiliaan in de zestiende eeuw aan de stad heeft geschonken. Zij houdt een vredesstaf in haar hand. Twee leeuwen liggen aan haar voeten. Links van 'Amsterdam' staat Neptunus met zijn drietand. Verder zijn er kinderen, dolfinen, zeepaarden, krokodillen en zwanen te zien. Die zijn allen symbool voor de wereldzeeën. De handel over de wereldzee heeft Amsterdam grote rijkdom en vrede gebracht.

Op het timpaan aan de achterkant zie je ook de *Statelijke Maeght*, zoals ze genoemd werd. Het thema van dit timpaan is handel. Er zijn vier beelden weergegeven die Europa, Azië, Afrika en Amerika voorstellen. Amsterdam wordt geëerd door de werelddelen, die, samen met de wereldzeeën in het timpaan aan de voorzijde van het gebouw, de hele toen bekende wereld voorstellen. Amsterdam heeft daarin een centrale plaats.

Theater Carré is neoclassicistisch. Het is geen echt Grieks gebouw maar men heeft wel elementen van de Griekse bouwstijl gebruikt. Dat geldt ook voor het Capitool en het Witte Huis. Beide zien eruit als een klassiek gebouw.

De eerste grote koepel kennen we van het Pantheon in Rome. Dit was een tempel. *Pan* betekent *alle*, het Pantheon was een tempel waarin alle goden werden vereerd.

In München zijn veel neoclassicistische gebouwen: De Glyptothek is een museum waar veel van de Griekse kunst uit de Oudheid is tentoongesteld. De Feldherrnhalle is een gebouw dat dienst deed aan de veldheren om hun troepen toe te spreken. Hitler zou deze plaats later veel gebruiken om zijn soldaten toe te schreeuwen. Hij voelde zich daar een Romeins veldheer. De Siegestor is een triomfboog met klassieke kenmerken. De Alte Pinakothek heeft een prachtige kunstcollectie.

In 1832 werd Otto I (de eerste) koning van Griekenland. Hij was ook echt de eerste koning van Griekenland.

De National Gallery is gebouwd in 1824. Het is een neoclassicistisch gebouw. Het verhaal van de Sabijnse vrouwen is heel vaak geschilderd. Het verhaal komt er in het kort op neer dat de Sabijnen waren uitgenodigd door hun burens de Romeinen. Die joegen de mannen weg en hielden de meisjes en vrouwen zelf. Toen de Sabijnse mannen een jaar later hun vrouwen kwamen terug eisen, hadden die zich allang met hun lot verzoend. Ze hadden het goed met hun Romeinse man en kind.

De vrouw in de blauwe jurk op het schilderij houdt de vechtende Romein en Sabijn uit elkaar. *Stop met vechten!*

19

Spinning Jenny

Linnen wordt gemaakt uit een plant, uit vlas. Nadat de plant is gedroogd, gaat men de plant keren en zwingelen en hekelen. Allemaal bewerkingen die er toe moeten leiden dat er fijne draden ontstaan. Die draden konden gebruikt worden om stoffen te weven.

Katoen komt ook van een plant, de katoenplant. De vezels van deze plant worden ook gesponnen. Van de draden konden ook stoffen geweven worden op een weefgetouw.

Zijde kwam van de zijderupsen. Zijden stoffen werden voornamelijk in landen als China geweven.

De verticale draden heten schering, de horizontale zijn de inslag.

Een verzamelnaam voor stoffen is textiel. Het woord textiel betekent *al wat geweven is*.

Voor laken had men een heel dun soort wollen draad nodig, die heel precies werd gekamd, gewassen, geverfd en gesponnen. Als het laken geweven was, maakte een volder er een nog fijner weefsel van, het leek dan op een soort vilt. Dan werd de stof weer opgespannen, opgerekt en geschoren tot het heel fijn en glad was. Tijdens dit tijdrovende proces moest het materiaal gekeurd worden, totdat het uiteindelijk het definitieve lakenmerk kreeg.

Laken kon nog niet industrieel vervaardigd worden. Het werk werd overwegend met de hand gedaan.

Damast is een weeftechniek, die heel goed op een industriële manier kan worden vervaardigd. Vroeger werd damast alleen met zijde geweven, maar nu is damast in alle grondsoorten zoals wol, katoen en linnen te weven. De weeftechniek laat motieven van dezelfde kleur in de stof uitspringen.

Men is het er niet helemaal over eens wie de *Spinning Jenny* nou echt heeft uitgevonden. Het meest aannemelijk is de Engelsman James Hargraves. Dat concluderen we uit het feit dat Mary Burgess, zijn dochter, in een brief schreef: *“In een vroegere periode van zijn leven woonde mijn vader in Stannet Gate, een kerkdorp in Blackburn. Hij had een groot gezin en mijn broers moesten meehelpen met weven. Omdat hij niet voldoende werk voor hen had bij gebrek aan inslagarens, vond hij een machine uit, die Spinning Jenny genoemd werd. De eerste machine die hij construeerde had acht spullen. Door middel van deze machine was hij in staat om zoveel werk uit te voeren, dat hij het kon stellen zonder spinsters, die hij toen in dienst had en die elk slechts op één spil garen spinnen”*.

Joseph-Marie Jacquard was een Franse wever en uitvinder. Hij zorgde aan het eind van de achttiende eeuw voor een nieuwe ontwikkeling in het weven: we kennen dat nu nog als Jacquard geweven stoffen. Dat zijn stoffen waarin volledig automatisch prachtige motieven en grote patronen met gebogen lijnen zijn verwerkt in dezelfde kleur als de rest van de stof. Door verandering van lichtval, bijvoorbeeld bij kaarslicht, kun je die patronen zien. Jacquard vond een toestel uit dat aan een weefgetouw werd bevestigd. Het bestond voornamelijk uit kartonnen kaartjes waar de draden doorheen liepen. Het tijdrovende handwerk van meerdere wevers werd op deze manier vervangen door een machine. De wevers werden nu werkeloos. Daarom ondervond Jacquard aanvankelijk veel verzet tegen zijn uitvinding: zijn machine werd vernield en hij werd zelfs met de dood bedreigd.

Dit kan een heel uitgebreid antwoord worden. Leerlingen moeten in elk geval noemen dat men in de achttiende eeuw overwegend negatief reageerde op de industriële ontwikkelingen. Het weven en spinnen verplaatste zich van kleine familieachtige bedrijfjes naar fabrieken. Mensen trokken vanuit de dorpen naar de plaatsen waar werk was. Er ontstond nu een nieuwe sociale klasse: de arbeiders. Dat waren mannen, vrouwen en ook kinderen. Kinderarbeid was normaal. De arbeidsomstandigheden waren slecht. Arbeiders werkten lang en hard voor een hongerloon. Er was geen sociale voorziening voor zieken, werklozen of arbeidsongeschikten.

Hoe op die ontwikkeling werd gereageerd, kan heel verschillend beantwoord worden. Als er vanuit het standpunt van de textielarbeiders en de werkende kinderen geredeneerd wordt, zal men ontevreden zijn over de lange werktijden, de lage lonen en de vaak onmenselijke arbeidsomstandigheden. Vanuit het oogpunt van de fabriekseigenaren zal men zeer tevreden zijn over de grote productie, de snelheid van fabricage en de hoge winsten die gemaakt werden.

Een spinhuis was een soort gevangenis, een tuchthuis voor vrouwen. Vrouwen, die iets fouts hadden gedaan: gestolen, gebedeld, een moord gepleegd of vrouwen die prostituee waren, werden daar te werk gesteld. Als vrouwen schuldig waren bevonden, dan was het werken in het spinhuis bedoeld als straf. Een diaconiehuis had bijna eenzelfde opzet, maar daar werkten ook mannen. Een diaconiehuis was opgezet vanuit de kerk, met het doel arme werkloze mensen door middel van arbeid uit hun misère te halen. Het was niet zozeer een gevangenis, maar een armhuis, waar de arbeidsomstandigheden niet veel beter waren dan in het spinhuis.

Of Charles Perrault tegen de spinhuizen heeft willen waarschuwen, is niet bekend, want daar heeft hij zelf niets over geschreven. Sommige wetenschappers menen dat hij in zijn sprookjes ook maatschappijkritiek uitte, anderen weerspreken dit.

Een falanx is een militair begrip. De oude Grieken vochten in falanx. Dat is een linie van acht tot zestien man diep. De Macedonische falanx bestond uit 16.384 man, die in één massa was opgesteld met een front van meer dan duizend man. Het was een strak geordende bende, die daardoor heel sterk was. Discipline en geoefendheid stonden op heel hoog niveau.

Utopia is de verzonnen naam van een volmaakt gelukkige staat. De schrijver Th. Morus (Latijnse naam van de geleerde Engelsman Thomas More) schreef in 1516 een boek over zo'n maatschappij. Dit deed hij uit onvrede over de economie en de politiek van Engeland in die tijd. De ideeën van Fourier, het fouriérisme, lijken sterk op het utopisme uit het volmaakte land Utopia.

Jean-Baptiste André Godin werd in 1817 in Esquéhéries in Frankrijk geboren.

Dat noemen we nu socialisme.

Goede transportverbindingen zijn erg belangrijk. Door de spoorwegverbinding konden de grondstoffen snel worden aangevoerd en de kachels en ovens worden afgevoerd.

Guisse ligt in het departement Aisne.

In Nederland werd in 1874 de eerste wet uitgevaardigd die de kinderarbeid onder de 12 jaar verbodt.

De wet kreeg de naam *Kinderwetje van Van Houten*, omdat het kamerlid Samuel van Houten deze kinderwet heeft bedacht.

De leerplichtwet werd in 1901 ingevoerd.

In 1880 liet Godin zijn bedrijf omvormen tot een coöperatie. Net als in een echt familiebedrijf werden de arbeiders mede-eigenaar. Hij schonk zijn bedrijf aan de arbeiders.

De Arts and Crafts-beweging.
De kunststroming die glijdende, golvende, grillig gevormde plantaardige, bloem- en plantenvormen verwerkt in gietijzer heet *Stile fleuril* en later *Art nouveau*, *Jugendstil*.

Hector Guimard ontwierp de ingangspoorten van de metro in Parijs. Door de hele stad werd het karakteristieke concept toegepast. Een ontwerp kon steeds weer opnieuw gekopieerd worden.

De Stille Zuidzee heet nu Grote Oceaan of Stille Oceaan. Het is de grootste oceaan met een geschatte oppervlakte van meer dan 150.000.000 km². In deze oceaan bevindt zich ongeveer een derde van al het water op aarde.

Paaseiland ligt in de Grote Oceaan en heeft de vorm van een driehoek. Het is ongeveer 165 km² en heeft ongeveer vijfendertighonderd inwoners. Het eiland hoort nu bij Chili en heet *Isla de Pascua*.

De volgende eilanden en eilandketens liggen in Polynesië: Aitutaki, Bakereiland, Cookeilanden, Gambiereilanden, Genootschapseilanden, Hawaï, Howlandeiland, Johnstonatol, Line-eiland (deel van Kiribati, met Kingmanrif, Palmyra-atol en Jarvis-eiland), Marquesaseilanden, Midway-eilanden, Nauru, Nieuw-Zeeland, Niue, Paaseiland, Phoenixeilanden of Rawaki (deel van Kiribati), Pitcaimeilanden, Tonga, Tuamotu-eilanden, Tuvalu, Wallis en Futuna, Zuidelijke Eilanden of Tubuai-eilanden.

Bestiaria zijn middeleeuwse boeken met afbeeldingen van fabelachtige mensenrassen en wonderlijke dieren. De inhoud is vaak een mix van fantasie, volksgeloof en sterke verhalen. Er zit soms een kern van waarheid in. Het orenvolk is volgens de bestiaria een zeldzaam volk van naakte mensen met enorme oren. De Griekse aanduiding Panotii betekent *een en al oor*.

Paaseiland bestaat uit vulkanisch gesteente. Het klimaat is er gematigd, maar er heersen felle winden en er is een overvloedige neerslag. Het regenwater wordt opgevangen in kraters. Het zijn grote zoetwaterreservoirs.

De vulkaan Rano Raraku was de werkplaats waar de Moai uit de rotsen werden gebeiteld uit vulkanisch tufsteen. De beeldhouwers gebruikten hiervoor stenen werktuigen van basalt, de zogenaamde poki. We weten dat, want nu liggen die honderden bijlen en werktuigen nog steeds bij de niet afgewerkte beelden. De

metershoge beelden staan overal op het eiland verspreid. Het eiland lijkt een reusachtige showroom. De betekenis kennen we niet; daar zijn heel veel verschillende theorieën over ontwikkeld. De schrijver Von Däniken heeft wel een heel bijzondere theorie ontwikkeld. Hij meent dat de aarde ooit door vreemde wezens uit de ruimte werd bezocht en dat die Moai, samen met de afbeeldingen van de vogelman, daar een bewijs van zijn.

Het antwoord op deze vraag kan heel divers zijn. Er is geen eensluidend antwoord. Wetenschappers houden zich al sinds de negentiende eeuw bezig met het beantwoorden van de vraag, maar komen steeds tot andere conclusies. Op het eiland zelf leven mensen, die afstammen van de oorspronkelijke bewoners. Zij beweren dat de beelden door de bevolking zelf werden gemaakt: het waren afschrikwekkende wachters. Maar de vraag rijst dan: tegen welke vijand moest men zich wapenen? Er is daar niemand in de buurt. Heel intrigerend is daarbij dat een groot deel van de bewoners een bijna onvindbare schuilwoning onder de grond hebben. Daaruit worden steeds meer historische vondsten naar boven gehaald. Anderen zeggen dat buitenaardse wezens deze sculpturen hebben gemaakt als geografisch richtpunt. Weer anderen beweren dat de beelden door Polynesiërs of door Indianen, de Inca's of de Azteken, zijn vervaardigd en een godsdienstige functie hadden. Zij zouden tijdens rituelen gebruikt zijn.

De enige persoon die de zondvloed overleefde was Atrahasis. Hij beschikte over een rieten ark.

Een profeet is een woordvoerder van God. Profeten waarschuwen voor de toekomst: *“Zo spreekt God...”*.

Een ark is volgens de Bijbel niet zomaar een boot. De ark werd gebouwd volgens precies opgegeven maten. Die maten zijn het meest wonderlijke aan het hele verhaal: het is dezelfde verhouding die we nu kennen van moderne mammoettankers, 30:5:3! Het

bijzondere van de ark is ook dat er dieren in gehuisvest moesten worden voor een langere periode. Ook dat is uitgebreid beschreven en uitgewerkt in het eerste Bijbelboek Genesis.

In de Koran wordt verteld dat een van de zonen van Noah niet mee wilde in de ark en riep: *“Ik zal mijn toevlucht wel op een berg zoeken”*. Maar hij overleefde de ramp niet.

De zonen van Noach zijn Sem, Cham en Jafeth. Van Sem zouden de Semieten, van Cham de Afrikanen en van Jafet de Europeanen afstammen.

Op Atlantis stond een grote tempel voor de god Poseidon (of Neptunus), vertelt Plato. Poseidon is de god van de zee. Aardbevingen, overstromingen en het weer zijn typisch de zaken waar hij invloed op had. Poseidon wordt vaak afgebeeld in de kunst met een drietand en springende dolfinen.

De Lakota-indianen leefden in het midden-oosten van Amerika. Zij vertelden de missionarissen dat er een grote vloed was geweest, maar een vrouw had dat overleefd. Zij was hun stammoeder geworden. Na de redding door een grote adelaar, die haar op de hoogste bergtop had gebracht, was ze bevallen van een tweeling. Die tweeling en zijzelf hadden het indianenvolk gered van de ondergang.

Nias is het grootste eiland van de 131 die daar dicht in de buurt in de Indische Oceaan liggen. Het komt nergens hoger dan achthonderd meter boven de zeespiegel uit. In 2005 is het gebied ook overspoeld door een tsunami. De zondvloedmythe van de sprekende bergen is al heel oud. Dit gebied is vaak door overstromingen getroffen. De bewoners geven daarvan dus de bergen de schuld.

Geologen bestuderen de ontwikkelingsgeschiedenis van de aardkorst en van de processen die zich daarin afspelen en hebben

afgespeeld. Steeds meer raken deze wetenschappers ervan overtuigd dat er inderdaad in de Oudheid een grote laag water over de aarde heeft gelegen, omdat er op een bepaalde diepte een kleilaag aanwezig is die dat zou bewijzen.

Met Ararat Anomalie wordt een deel van de Ararat bedoeld. Op ongeveer vijfduizend meter hoogte is een opvallende structuur waar te nemen. De vreemde structuur in de vorm van een schip ligt op de rand van een steil aflopende helling. Sommige wetenschappers beweren nu dat zij hiermee de ark van Noach hebben ontdekt.

Orthodoxe joden spreken bij het zien van de regenboog een apart kort gebed uit: *de broche*.

